

УДК 94(477.65):[341.485]«1917/1918»

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2024-1-7>**Мілютін Сергій,**

вчитель історії,

Комунальний заклад «Лицей “Науковий” Міської ради міста Кропивницького»

iconoclasm@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-3430-5542

ВІЛЬНОКОЗАЦЬКИЙ РУХ 1917–1918 РР. У ГЛОДОСАХ

Мета статті – комплексно дослідити діяльність вільнокозацького руху в Глодосах 1917–1918 рр. Джерельною базою дослідження є спогади учасників Української революції 1917–1921 рр., а також архівно-слідчі справи на членів Вільного козацтва Глодос, які зберігаються в Державному архіві Кіровоградської області. Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, системності, науковості, верифікації, авторської об'єктивності, а також на використанні загальнонаукових методів аналізу, синтезу, узагальнення. Наукова новизна полягає в тому, що в науковий обіг уперше залучено першоджерела, які дотепер не використовували історики; проаналізовано особливості еволюції вільнокозацького руху; з'ясовано обставини першої масштабної спроби червоних захопити Глодоси на початку 1918 р.; досліджено особливості взаємодії козаків з німецько-австрійськими союзниками в боротьбі з червоними за контроль над важливими залізничними станціями Адабаш і Новоукраїнка. У процесі аналізу джерельної бази встановлено, що на початковому етапі Вільне козацтво в Глодосах було не організованим, оскільки з-поміж його засновників не виявилося професійних військових. Виявлено, що вільнокозацький рух став масовим і організованим після того, як до нього долучилися ветерани Першої світової війни. Установлено, що лідери глодоського вільнокозацького руху залишалися вірними Українській Центральній Раді та з кінця 1917 р. вступили в конфронтацію з симпатиками більшовиків. Доведено, що зростанню чисельності козацтва й посиленню його боєздатності сприяло налагодження зв'язків з урядом Української Народної Республіки. Визначено, що після ліквідації Вільного козацтва в Глодосах окремі його учасники продовжили боротьбу за самостійність України в складі Дієвої армії УНР та повстанських загонів.

Ключові слова: Вільне козацтво, Глодоси, Дієва армія УНР, Українська революція 1917–1921 рр.

У 1914 р. почалася Перша світова війна, яка прискорила крах царської Росії. У 1917 р. династію Романових замінив Тимчасовий уряд, який не зміг вивести країну з кризи, а навпаки – тільки посилив її. Через дезорганізацію управління на значній частині колишньої Російської імперії виник вакуум влади. Додаткові проблеми створювали колишні вояки Російської імператорської армії, які під впливом агітації лівих радикалів самовільно полишали фронт і поспішали повернутися додому, щоб встигнути на омріяний перерозподіл землі. В умовах неефективності старої правоохоронної системи на захист громадського порядку стали суспільно активні громадяни, які об'єдналися в загони Вільного козацтва. Такі об'єднання виникли на значній частині Наддніпрянської України. За твердженням мемуаристів і сучасних істориків, найбільш дисциплінованим, високопрофесійним, патріотичним та ідеологічно стійким на теренах Єлисаветградського повіту Херсонської губернії був осередок у волосному містечку Глодоси, що нині входить до складу Новоукраїнського району Кіровоградської області, однак при цьому дотепер було відсутнє комплексне дослідження вільнокозацького руху в Глодосах.

Дослідження історії Вільного козацтва почалося в емігрантському середовищі. Першу історичну працю про глодоський осередок Вільного козацтва підготував Михайло Михайлик – вояк Армії УНР, родом із Глодос. Статтю М. Михайлика (Михайлик М., 1934) опубліковано вже після його смерті, однак вона викликала інтерес у глодосянина Фотія Мелешка (Мелешко Ф., 1934), який піддав критиці окремі висновки свого земляка. Після Другої світової війни Ф. Мелешко в серії спогадів та статей більш повно описав історію формування Вільного козацтва в рідному містечку й участь козаків у боях проти червоних (Мелешко Ф., 1974; Мелешко Ф., 1980). Також не оминули увагою Вільне козацтво Глодос ідейні супротивники,

а саме анархо-комуніст Митрофан Калько¹. Окрім глodosян М. Михайлика, Ф. Мелешка і М. Калька увагу вільнокозацькому руху в Глodosах приділив ветеран Першої світової війни, сотник Армії УНР Данило Лимаренко (Лимаренко Д., 1963).

Джерельну базу дослідження не обмежено тільки спогадами, цінність для істориків представляють також архівно-слідчі справи, відкриті на колишніх учасників Вільного козацтва та їхніх родичів, що зберігаються в Державному архіві Кіровоградської області. Означені документи дають змогу з'ясувати імена рядових козаків, особливості побуту, ідеологічні переконання й подекуди їхню участь в інших військових формаціях періоду Української революції 1917–1921 рр., проте зауважимо, що ці документи зазнали численних фальсифікацій, учинених співробітниками радянських репресивних органів.

Після відновлення Україною незалежності в науковців та краєзнавців з'явилася можливість об'єктивно вивчити вільнокозацький рух. Зокрема, важливий внесок у дослідження теми належить Володимирові Лободаєву (Лободаєв В., 2010) і Володимирові Бондаренку (Бондаренко В., 2004; Бондаренко В., 2006), які розглядали осередок Вільного козацтва в Глodosах у загальнодержавному контексті. Також вільнокозацький рух Глodos не оминули увагою історики Сергій Мілютін (Мілютін С., 2023), Євген Джумига (Джумига Є., 2008; Джумига Є., 2010), Юрій Митрофаненко (Митрофаненко Ю. С., 2013) і краєзнавець Анатолій Ковирьов (Ковирьов А. І., 2008; Ковирьов А. І., 2010; Ковирьов А. І., 2022).

Незважаючи на те, що історики не обходили увагою глodosький осередок Вільного козацтва, порівняно мало відомо про ранній період його діяльності, кількісний склад, стосунки всередині товариства, мотиви рядових учасників і короткий період взаємодії з німецько-австрійськими союзниками в боротьбі з червоними. Уважасмо за потрібне комплексно дослідити діяльність вільнокозацького руху в Глodosах 1917–1918 рр. Для реалізації поставленої мети слід виконати такі завдання: визначити особливості формування Вільного козацтва в Глodosах; проаналізувати соціальний склад козаків; розглянути обставини збройної боротьби з червоними; установити подальшу долю лідерів глodosького вільнокозацького руху.

Першими мешканцями Глodos стали військові, частина з яких – козаки з Полтавщини. У 1916 р. в Глodosах було 1963 господарства й 9054 жителі, з яких 4062 – чоловіки². У містечку не було свого поміщика, що сприятливо вплинуло на волелюбність глodosян. У Глodosах працювали школи, де викладали патріотично налаштовані вчителі. Крім того, мешканці містечка були політично активними й брали участь у революційних подіях 1905–1907 рр. Особливо популярними тут були соціалістичні ідеї, міцні позиції мали українські есери та соціал-демократи, однак траплялися й представники російських лівих партій.

Вільне козацтво в Глodosах заснував Ілько Бондаренко, місцевий учитель та член «Просвіти». Він не мав військового досвіду, однак володів ораторськими здібностями й вирізнявся проукраїнською позицією. Є підстави вважати, що до утворення Вільного козацтва долучилися Аврам та Тихін Березняки, які теж були вчителями. За твердженням М. Михайлика, Вільне козацтво в Глodosах прийняло організований характер уже в травні 1917 р. (Михайлик М., 1934, с. 11), проте це твердження ставить під сумнів Ф. Мелешко (Мелешко Ф., 1934, с. 20). На нашу думку, на початковому етапі вільнокозацький рух у Глodosах був стихійним і об'єднував людей без військового досвіду – переважно національно-патріотичне вчительство. Ситуація змінилася, коли в серпні-вересні 1917 р. до містечка почали масово повертатися колишні вояки Російської імператорської армії. Саме вони й сприяли організованості руху. З-поміж них вирізнялися ротний фельдшер 298-го Мстиславського полку Ф. Мелешко й прапорщик 106-го піхотного Уфимського полку Василь Недайкаша. Для розподілу обов'язків між козаками вони взяли за основу статут, розроблений Іваном Луценком (Мелешко Ф., 1974, с. 36).

¹ Державний архів Кіровоградської області (Далі ДАКіроО). Ф. П-5907. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 41.

² Список населенных мест Херсонской губернии. (По данным Всероссийской сел.-хоз. переписки 1916 г.). Александрія, 1917. С. 179.

За версією М. Михайлика, Вільне козацтво Глодос було аполітичним (Михайлик М., 1934, с. 11). Це твердження можна вважати частково правдивим лише до того часу, коли в містечко прибули фронтовики, які хоч і надали руху організованого характеру, однак сприяли його політизації. Глодоським осередком Вільного козацтва керували колегіально, політична однорідність верхівки сприяла ідеологічній стійкості козаків, проте спричинила конфронтацію з ідейними симпатиками більшовиків, яких очолювали М. Калько та І. Трипольський.

У вільнокозацькому русі Глодос більшість становила молодь і сільська інтелігенція, переважно з хліборобських родин. За твердженням Ф. Мелешка, до глодоського осередку Вільного козацтва могли потрапити лише хлопці, не молодші 21-го року (Мелешко Ф., 1974, с. 36). Насправді це не відповідає дійсності, оскільки з-поміж козаків було чимало юнаків, що засвідчують архівно-слідчі справи та спогади Д. Лимаренка. Здебільшого за етнічною приналежністю козаки були українцями, однак траплялися й молдовани.

Глодосянин М. Михайлик згадував: «Козацтво дивувало своєю зразковою дисципліною, якої я пізніше не бачив ні в одній військовій частині. Ця дисципліна носила обов'язковий характер під час служби, а от в суспільному житті всі були рівні» (Михайлик М., 1934, с. 11). Сильні організаційні сторони глодоського осередку Вільного козацтва визнавали й ідейні супротивники. Зокрема, симпатик більшовиків, а на той час анархо-комуніст М. Калько зазначав, що самостійники відразу показали себе господарями села³.

На середину осені 1917 р. лише незначна частина козаків мала вогнепальну зброю – переважно старі рушниці та трофейні револьвери. Для розв'язання цієї проблеми вони звернулися до Генерального Секретаріату із заявою про отримання гвинтівок. Після виходу III Універсалу І. Бондаренко та В. Божор зустрілися в Києві з очільником українського уряду Володимиром Винниченком, який погодився видати глодоському осередку Вільного козацтва 20 рушниць із багнетами і на кожен рушницю по 50 набоїв (Мелешко Ф., 1974, с. 36). Цей факт часто згадується в спогадах глодоських самостійників і сприймається як значне підсилення військового потенціалу, що свідчить на користь того, що чисельність козаків на кінець 1917 р. була порівняно невеликою.

Штаб Вільного козацтва розмістили в будинку І. Бондаренка. Козацтво об'єднали в загони, які вартували в різних частинах містечка. Загонами керували переважно колишні молодші офіцери, що здобули бойовий досвід на фронтах Першої світової війни. Про збори козаків сповіщали спеціальним сигналом сурми, а на випадок небезпеки після сурми лунало три постріли з рушниці. Ночували козаки вдома або ж у спеціально відведених для цього помешканнях. Подекуди козаки виходили за межі Глодос, щоб взяти участь у роззброєнні солдатів, які самовільно полишали фронт. Сучасники тих подій наголошують, що сутички між фронтовиками та козаками траплялися досить рідко, оскільки самодемократизовані солдати поспішали повернутися додому й за найменшої загрози склали зброю (Михайлик М., 1934, с. 12; Лимаренко Д., 1963, с. 20).

Завдяки роззброєнню дезертирів глодоським вільним козакам вдалося поповнити власний арсенал, а також передати надлишки зброї загону, яким командував Михайло Вербицький. Як стверджував М. Калько, який не вирізнявся симпатіями до козаків, вони відбирали в солдатів не тільки зброю, але й бойові нагороди та передавали їх у спеціальний фонд на потребу української визвольної справи⁴.

Представники радянської історіографії наголошували, що Вільне козацтво захищало інтереси заможних селян і поміщиків, однак ця теза потребує уточнення. Звинувачення лідерів глодоського осередку Вільного козацтва в симпатіях до поміщиків не мають ґрунтовної доказової бази. Такі звинувачення з'явилися після того, як Ф. Мелешко ініціював конфіскацію поміщицького майна, незаконно привласненого частиною його односельців в одному із сусідніх сіл. Під час цієї акції загинуло щонайменше двоє глодосян, які ідейно співчували більшовикам.

³ ДАКіро. Ф. П-5907. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 6.

⁴ Там само. Арк. 7.

Стосовно заможного селянства ситуація складалася по-іншому. Українські селяни-хлібороби вважали вільнокозацькі об'єднання оборонцями порядку та намагалися всіляко допомагати козакам. За твердженням М. Михайлика, заможні господарі охоче віддавали козакам коней та фураж (Михайлик М., 1934, с. 12).

Після Жовтневого перевороту в Глодосах зросла кількість більшовицької агітації, що позначилося на політичних настроях мешканців волості. Матрос Н. Дубровський і вояк-дезертир С. Клименко під час публічних виступів переконували глодосян у тому, що більшовики – єдина політична сила, яка бореться за інтереси селян та робітників, а Центральна Рада, на їхнє переконання, відстоює інтереси буржуазії. Більшовицька агітація мала певний успіх у середовищі безземельного селянства й відверто кримінального елемента. Провокативні виступи ворожих агітаторів не залишилися без відповіді: козаку Йосипові Колісниченку урвався терпець – і він застрелив С. Клименка⁵.

Більшовики не уявляли майбутню країну рад без українських земель, тому почали військову агресію проти Української Народної Республіки. Через низку причин український уряд не мав змоги ефективно протидіяти армії противника. Ворог, маючи стратегічну ініціативу і тримаючи під контролем залізницю, швидко просувався вглиб України. У лютому 1918 р. ворожі війська зайняли станцію Новоукраїнка. Червоні вже досягли піку наступальних можливостей, проте не збиралися відмовлятися від захоплення Глодос і Фурманівки. На думку М. Михайлика, формальним приводом для нападу червоних на Глодоси стало вбивство матросів, які прибули на переговори з глодосянами (Михайлик М., 1934, с. 13). Іншої думки дотримується Ф. Мелешко, який стверджує, що приводом для нападу став той факт, що козаки роззброїли ескадрон кінноти, який повертався з фронту. Частина ескадрону потім приєдналася до гарнізону червоних у Новоукраїнці та підмовила напасти на Глодоси (Мелешко Ф., 1934, с. 21). Аналіз архівно-слідчих справ та мемуарів дає підстави стверджувати, що в Новоукраїнці дізналися про захоплення в Глодосах симпатика більшовиків Дмитра Божора й відрядили делегацію з двох матросів для домовленості про звільнення бранця. Матроси не повернулися, що й спровокувало напад на містечко.

Чисельність сил червоних, які брали участь у нападі на Глодоси, через фрагментарність джерел визначити неможливо. За інформацією Ф. Мелешка, силами червоних керував матрос Дуля (Мелешко Ф., 1934, с. 21), однак більш імовірно, що їх очолював член загону Завіни – Клевцов⁶. Червоні обстріляли Глодоси шрапнеллю, а потім, не очікуючи опору, почали просуватися в центр містечка. Завдяки тактичній несподіванці противникові вдалося зайняти південну частину Глодос і дійти до р. Сухий Ташлик, однак оборонці організували несподіваний удар із правого флангу, що змусило противника відступити. Самостійники втратили п'ятьох козаків убитими, з-поміж яких – талановитий поет і здібний оратор Іван Чуйко. У ранній статті Ф. Мелешко стверджував, що червоні втратили вбитими понад 20 осіб (Мелешко Ф., 1934, с. 21), а вже в пізнішому споміні доповнює, що козаки полонили 50 нападників (Мелешко Ф. 1974, с. 38). Правдивість цих тверджень викликає сумніви й не підтверджується іншими джерелами, проте є підстави вважати, що червоні зазнали вагоміших втрат, ніж козаки, оскільки їм доводилося відступати відкритою місцевістю.

За твердженням М. Михайлика, того самого дня з настанням темряви глодосяни відступили до с. Маркове (Михайлик М., 1934, с. 13). Іншої позиції дотримується Ф. Мелешко, зазначаючи, що напад червоних було успішно відбито, а відступ організовано значно пізніше (Мелешко Ф., 1934, с. 21). На нашу думку, частина козаків відійшла того самого дня, але основні сили покинули Глодоси через декілька днів, оскільки змогли з почестями поховати загиблих захисників рідного містечка біля Покровської церкви.

У Марковому глодосяни об'єдналися з іншими підрозділами Вільного козацтва. Об'єднаними військами керував С. Кульчицький, проте є підстави вважати, що в Марковому глодоські козаки

⁵ ДАКіро. Ф. П-5907. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 8.

⁶ Там само. Арк. 9.

пробули недовго і через декілька днів повернулися в Глодоси, які ворог так і не зайняв, оскільки через підписання делегацією УНР Брест-Литовського мирного договору ситуація різко змінилася на користь самостійників, про що не могли не знати симпатичні більшовиків. Крім того, штурм Глодос червоним ускладнювала відсутність біля містечка залізниць.

Нові союзники – Німеччина та Австро-Угорщина – були зацікавлені в негайних поставках продовольства з України, тому спільно з українськими військовими частинами швидко долучилися до вигнання червоних. Для ефективності взаємодії німецько-австрійських та українських військ організовано низку зустрічей, в одній з яких взяв участь І. Бондаренко. Козаки з Глодос отримали завдання сприяти захопленню залізничних станцій Адабаш та Новоукраїнка.

На основі аналізу першоджерел ми пропонуємо таку реконструкцію бою. Німці без допомоги глодосян зайняли ст. Капустяна, однак зіткнулися з труднощами під час штурму ст. Адабаш. Зазначимо, що після взяття німцями станцій Бобринська та Капустяна Адабаш утрачав значення як транспортний вузол, однак червоні продовжували утримувати цю станцію винятково для того, щоб максимально довго експлуатувати ділянку залізничного шляху Помічна-Єлисаветград. Із першоджерел відомо, що на допомогу німцям вирушили козаки з Глодос та Маркового. Після короткої наради в с. Нова Павлівка об'єднані війська почали наступ. Під командуванням Ф. Мелешка і В. Недайкаші Вільні козаки наступали з лівого флангу. На правому фланзі діяла кіннота, яка мала завдання обійти противника з тилу або ж прикрити піхоту в разі контратаки червоних (Мелешко Ф., 1980, с. 25). Просування німецько-українських військ до ст. Адабаш ускладнювалося рясним вогнем ворога, що змушувало тримати дистанцію. У пізньому споміні, в якому не бракує неточностей та відвертої гіперболізації, Ф. Мелешко зазначав, що німці відмовилися продовжувати наступ на ст. Адабаш й вона була взята винятково завдяки старанням козаків.

Взяття ст. Адабаш підняло моральний дух українських військ. Деякі козаки навіть запропонували того самого дня продовжувати наступ на Новоукраїнку, до якої залишалося декілька кілометрів, проте німці висловили рішучий протест. На ніч українська піхота отаборилася на станції, а кіннотники заночували в маєтку пана Адабаша. Червоні використали коротку оперативну паузу для підготовки оборони Новоукраїнки.

Зранку наступного дня козаки помітили, що на мосту через р. Чорний Ташлик застряг ворожий потяг. Транспорт здавався покинутим, тому І. Бондаренко разом із козаком з Піщаного Броду та двома німцями самовільно пішов у розвідку. Ініціатива І. Бондаренка виявилася фатальною, оскільки червоні організували засідку й обстріляли розвідників, унаслідок чого І. Бондаренко та один німецький офіцер загинули. Деякі учасники тих подій без жодних на те доказів припускають, що І. Бондаренко застрелився, щоб не потрапити до рук червоних. Німецько-українські війська відкрили вогонь у відповідь, щоб змусити противника відійти. Це дало позитивні результати, однак червоним вдалося відтягнути частину вагонів потяга, які застрягли на мосту. Через деякий час червоні почали стріляти з гармат по ст. Адабаш та зайнятих козаками позиціях на березі р. Плетений Ташлик.

Опівдні на ст. Адабаш до німецько-українських військ приєднався німецький батальйон, а ще раніше – козаки з Добровеличківки. Того самого дня з Глодос селяни підвезли продовольство, яке передали німцям. Дисципліна й витримка німців приємно вразила Ф. Мелешка, через багато років після тих подій він згадував: «На більшовицьку гарматну стрілянину вони не реагували. Після того, що вони зазнали за час довгої війни на західному фронті, під шаленими обстрілами французів, англійців та американців, більшовицька стрілянина, видно, здавалася їм дитячою іграшкою» (Мелешко Ф., 1980, с. 26).

Досягнувши значної чисельної переваги в живій силі й підтягнувши артилерію, німці обстріляли позиції червоних та почали повільне просування до Новоукраїнки. Червоні зосередили основні сили вздовж залізничної колії, щоб не дати німецько-українським військам підійти до станції. Ф. Мелешко стверджує, що на постріли червоних із рушниць та кулеметів німці від-

повідали лише з гармат, доки не підійшли досить близько до лінії оборони противника. Тільки тоді застосували стрілецьку зброю (Мелешко Ф., 1980, с. 27). Учасник штурму Новоукраїнки Д. Лимаренко так описав фінальну стадію бою: «Вся наша кіннота виїхала на охорону німецького лівого крила з боку ст. Плетений Ташлик, а піхота вийшла на праве крило наступу для охорони з боку ст. Помічна. Більшовики не чекали довго, а перед самим носом нашої кінноти вискочили по залізниці на імпровізованому панцернику на Плетений Ташлик. Скоро все наше і німецьке військо зайшло на ст. Новоукраїнка» (Лимаренко Д., 1963, с. 21).

У Новоукраїнці німці захопили багаті трофеї, що залишилися після втечі ворога, а глodosькі козаки, яких не допустили до розподілу здобичі, забравши тіло І. Бондаренка, повернулися до рідного містечка. Поховали І. Бондаренка в Глodosах біля Покровської церкви. Про це Ф. Мелешко згадував: «Випроводжала І. Бондаренка на вічний спочинок піша і кінна козацька лава. Зібралися тисячі громадян, щоб віддати тому завзятому славному лицареві останню пошану. Над могилою, з мого таки почину, виголошено кілька промов. По урочистій похоронній відправі церковний хор проспівав «Поховали пана отамана», «Заповіт» та «Ще не вмерла» (Мелешко Ф., 1980, с. 27).

5 квітня 1918 р. військовий міністр УНР Олександр Жуковський підписав указ про розпуск Вільного козацтва. Пізніше гетьманська влада почала переслідувати окремих козацьких ватажків, яких підозрювали в підготовці повстання проти П. Скоропадського. У Добровеличківці ліквідація Вільного козацтва спричинила рушничну стрілянину і застосування артилерії. Схожа доля спіткала Тишківку. У Марковому козаків роззброїли, а їхнього ватажка, якого запідозрили в симпатіях до більшовиків, згодом застрелили. У Глodosах процес ліквідації Вільного козацтва почався з конфіскації зброї, а згодом і спробою заарештувати Ф. Мелешка, А. Березняка і В. Недайкашу. За твердженням М. Михайлика, глodosяни добровільно здали лише стару зброю, а нову приховали (Михайлик М., 1934, с. 14). Ф. Мелешко заперечує версію М. Михайлика й запевняє, що здача зброї не була добровільною, а спричинена погрозами австрійських військ обстріляти Глodosи з гармат (Мелешко Ф., 1934, с. 22).

Після ліквідації Вільного козацтва частина глodosьких козаків повернулася до мирного життя, однак були й ті, хто продовжив боротьбу за самостійну Україну. Зокрема, у третій декаді листопада 1918 р. частина козаків з Глodos взяла участь у поваленні гетьманської адміністрації в Єлисаветграді, потім увійшла до складу Південно-Східної групи Дієвої армії УНР під керівництвом отамана Трифона Яніва. Влітку 1919 р. вихідці з глodosького осередку Вільного козацтва служили в окремій сотні 16-го Запорізького полку ім. П. Дорошенка під керівництвом Семена Скрипки (Тинченко Я., 2007, с. 408), а інша частина глodosян, до яких належали Ф. Мелешко та В. Недайкаша, служили з вересня 1919 р. у кулеметній сотні 14-го полку Низових Запорожців 5-ої Селянської дивізії (Руккас А., 2017, с. 88). У 1920 р. дехто з них брав участь у Першому зимовому поході, а влітку 1920 р. вони стали кістяком куреня Низових Запорожців.

Після завершення Національно-визвольних змагань доля глodosьких козаків склалася по-різному: Ф. Мелешко захистив дисертацію в Чехословаччині та написав низку прозових творів; В. Недайкаша став одним із керівників української розвідки міжвоєнного періоду (Руккас А., 2017, с. 90) та успішним фермером у Франції (Мілютін С., 2022, с. 15); Юрій Корогода закінчив Українську господарську академію в Подєбрадах, реалізував себе в агрономії й був обраний членом Польської академії наук; Тиміш Короп за службу в українському війську отримав нагороду Хрест Симона Петлюри, продовжив боротьбу в розвідці та часто переходив радянсько-польський кордон, виконуючи різні завдання; Дем'ян Берещенко помер у притулку для літніх людей у Парижі, кошти на його поховання та встановлення надгробку збирали небайдужі друзі та знайомі; Іван Королько став таємним агентом ДПУ⁷. Були й ті, кого радянська влада мобілізувала до Червоної армії⁸, однак більшість тих, хто залишився в Україні, стала жертвами репресій⁹, а пам'ять про них всіляко спотворював правлячий режим.

Отже, Вільне козацтво Глodos відіграло важливу роль у боротьбі українців проти червоних. Рух доволі швидко став організованим і проукраїнським, а його лідери навіть після ліквідації

⁷ ДАКіро. Ф. П-5907. Оп. 2р. Спр. 4643. Арк. 89.

⁸ ДАКіро. Ф. П-5907. Оп. 2р. Спр. 4496. Арк. 2.

⁹ ДАКіро. Ф. П-5907. Оп. 2р. Спр. 10349. Арк. 20.

Вільного козацтва зберегли мотивацію для продовження боротьби. Перспективи для подальших історичних розвідок вбачаємо у вивченні подій Української революції 1917–1921 рр. у Глодосах і дослідженні подальшої долі рядових учасників глодоського осередку Вільного козацтва.

Список використаних джерел та літератури

- Бондаренко В. Г., 2004. Відродження козацтва на південному заході України (1917–1918 рр). *Zaporizhzhia Historical Review*. В. 1. (18). Запоріжжя. 117–122.
- Бондаренко В. Г., 2006. Участь вільного козацтва в антигетьманському повстанні Директорії на півдні України. *Zaporizhzhia Historical Review*. В. 1. (20). Запоріжжя. 148–153.
- Вінцовський Т., 2020, Джумига Є., Мисечко А. *Українські мілітарні формування в Одесі в добу Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.)*. Одеса.
- Джумига Є., 2008. Спогади учасників вільнокозацького руху півдня України на сторінках «Українського козацтва». *Чорноморська минувшина*. В. 3. Одеса. 104–113.
- Ковирьов А. І., 2022. *Василь Недайкаша*. Новоукраїнка.
- Ковирьов А. І., 2008. *Глодоси – роки боротьби*. Новоукраїнка.
- Ковирьов А., І. 2010. *Фотій Мелешко: Глодоський революціонер, повстанський отаман, письменник*. Новоукраїнка.
- Лимаренко Д., 1963. Південно-Західній Кіш Вільного Козацтва на Херсонщині. *Вісті Комбатанта*. Ч. 1(9). Нью-Йорк. 17–22.
- Лободаєв В., 2010. *Революційна стихія. Вільнокозацький рух в Україні 1917–1918 рр*. Київ.
- Мелешко Ф., 1980. Вільне козацтво 1917–1918 (Спомин з Глодосів). *Українське козацтво*. Ч. 3-4. (62–63). Чикаго. 20–28.
- Мелешко Ф., 1934. Глодоси в часі національної революції. *Літопис Червоної Калини*. VI. Ч. 7–8. Липень-Серпень. Львів. 20–24.
- Мелешко Ф., 1974. Українське вільне козацтво в Глодосах. *Українське козацтво*. Ч. 2. (28). Чикаго. 36–38.
- Митрофаненко Ю. С., 2013. Селянські рухи революційного періоду 1917 – 1920-х рр. на теренах сучасної Кіровоградщини. *Наукові записки. Серія: історичні науки*. В. 18. Кіровоград. 220–226.
- Михайлик М., 1934. Українське село в часі національної революції (Спомин з часів боротьби за визволення одного села). *Літопис Червоної Калини*. VI. Ч. 1. Січень. Львів. 10–14.
- Мілютін С., 2023. *Борці за Українську державність: Фотій Мелешко, Василь Недайкаша, Андрій Гулий-Гуленко, Кость Пестушко, Герасим Нестеренко*. Кропивницький.
- Мілютін С. Ю., 2022. Василь Недайкаша: сотник Армії УНР, розвідник, громадський діяч в еміграції. *Музейний вісник Центральної України*. Ч. 2. Кропивницький. 6–18.
- Руккас А., 2017. Він стояв на чолі військової розвідки УНР у міжвоєнний період: життя та діяльність сотника Василя Недайкаші. *Військово-історичний меридіан*. Київ. 86–96.
- Тинченко Я. 2007. *Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921)*. Київ.

Serhiy Milyutin

FREE COSSACK MOVEMENT OF 1917–1918 IN GLODOSY

The article's purpose is to comprehensively investigate the activities of the Free Cossack movement in Glodosy in 1917–1918. The source base of the research consists of the memories of the participants of the Ukrainian Revolution of 1917–1921, as well as archival investigative files against the members of the Free Cossacks of Glodosy, stored in the State Archives of the Kirovohrad region. The research methodology is based on the principles of historicism, systematicity, scientific means, verification, and the author's objectivity, as well as the usage of general scientific methods of analysis, synthesis, and generalization. The scientific novelty involves the utilization of some primary sources which had not been used by historians before. The systematized data was brought into scientific circulation, including analysis of the Free Cossack movement evolution. The article reveals the circumstances of the first large-scale attempt of the Red Army to seize Glodosy at the beginning of 1918 and investigates the peculiarities of the interaction of the Cossacks with the German-Austrian allies in the confrontation against the Red Army for control over the important railway stations of Adabash and Novoukrayinka. Analyzing the source base exposed that at the initial stage, the Free Cossacks in Glodosy were an unorganized movement since there were no professional soldiers among its founders. Another founding shows that the Free Cossack movement acquired a mass and organized style after the veterans of

the First World War joined it. In the research process, it has been found that the leaders of the Free Cossack movement in Glodosy remained loyal to the Central Council of Ukraine and, starting at the end of 1917, entered into a confrontation with Bolshevik sympathizers. The study proves that the Cossacks' growth in the number of soldiers and the strengthening of their fighting capacity became possible due to the tie's establishment with the government of the Ukrainian National Republic. The study found that after the liquidation of the Free Cossacks in Glodosy, part of its members continued the fight for Ukraine's independence as part of the Active Army of the Ukrainian National Republic and insurgent units.

Key words: effective army of UNR, Free Cossack, Glodosy, Ukrainian Revolution of 1917–1921.

References

- Bondarenko V. H., 2004. Vidrozhennya kozactva na pivdennomu zachodі Ukrayiny (1917–1918 rr.) [The revival of Cossacks in the south-west of Ukraine (1917–1918)]. *Zaporizhzhia Historical Review*. V. 1. (18). Zaporizhzhya. 117–122. (In Ukrainian).
- Bondarenko V. H., 2006. Uchast' vil'noho kozactva v antyhet'mans'komu povstanni Dyrektoriyi na pivdni Ukrayiny [The participation of the free Cossacks in the anti-hetman uprising of the Directory in the south of Ukraine]. *Zaporizhzhia Historical Review*. V. 1. (20). Zaporizhzhya. 148–153. (In Ukrainian).
- Vinckovs'kyj T., 2010, Dzhumyha Ye., Mysechko A. *Ukrayins'ki militarni formuvannya v Odesi v dobu Central'noyi Rady (berezen' 1917 – kviten' 1918 rr.)* [Ukrainian military formations in Odessa during the days of the Central Rada (March 1917 – April 1918)]. Odesa. (In Ukrainian).
- Dzhumyha Ye., 2008. Spohady uchastnykiv vil'kozac'koho ruxu pivdnyia Ukrayiny na storinkakh «Ukrayins'koho kozactva» [Memories of the participants of the Wild Cossack movement of southern Ukraine on the pages of "Ukrainian Cossacks"]. *Chornomors'ka mynushyna*. V. 3. Odesa. 104–113. (In Ukrainian).
- Kovyr'ov A. I., 2022. *Vasyl' Nedajkasha* [Vasyl' Nedajkasha]. Novoukrayinka. (In Ukrainian).
- Kovyr'ov A. I., 2008. *Glodosy – roky borotby* [Glodosy – years of struggle]. Novoukrayinka. (In Ukrainian).
- Kovyr'ov A., I. 2010. *Fotij Meleshko: Glodos'kyj revolyucioner, povstans'kyj otaman, pys'mennyk* [Fotij Meleshko: Glodosy's revolutionary, rebel leader, writer]. Novoukrayinka. (In Ukrainian).
- Lymarenko D., 1963. Pivdenno-Zaxidnij Kish Vil'noho Kozactva na Xersonshhyni [South-Western Kish of the Free Cossacks in the Kherson region]. *Visti Kombatanta*. Ch. 1(9). N'yu-Jork. 17–22. (In Ukrainian).
- Lobodayev V., 2010. *Revolycijna styxija. Vil'nokozac'kyj rux v Ukrayini 1917–1918 rr.* [Revolutionary element. Vilnokozacs movement in Ukraine 1917–1918] Kyiv. (In Ukrainian).
- Meleshko F., 1980. Vil'ne kozactvo 1917–1918 (Spomyn z Hlodosiv) [Free Cossacks 1917–1918 (Memory from Glodosy)]. *Ukrayins'ke kozactvo*. Ch. 3–4. (62–63). Chykhovo. 20–28. (In Ukrainian).
- Meleshko F., 1934. Hlodosy v chasi nacional'noyi revolyuciyi [Glodosy at the time of the national revolution]. *Litopys Chervonoyi Kalyny*. VI. Ch. 7–8. Lypen' – Serpen'. L'viv. 20–24. (In Ukrainian).
- Meleshko F., 1974. Ukrayins'ke vil'ne kozactvo v Glodosax [Ukrainian Free Cossacks in Glodosy]. *Ukrayins'ke kozactvo*. Ch. 2. (28). Chykhovo. 36–38. (In Ukrainian).
- Mytrofanenko Yu. S., 2013. Selyans'ki ruxy revolyucijnoho periodu 1917 – 1920-x rr. na terenakh suchasnoyi Kirovohradshhyni [Peasant movements of the revolutionary period of 1917–1920s on the territory of modern Kirovohrad region]. *Naukovi zapysky. Seriya: istorychni nauky*. V. 18. Kirovohrad. 220–226. (In Ukrainian).
- Myxajlyk M., 1934. Ukrayins'ke selo v chasy nacional'noyi revolyuciyi (Spomyn z chasiv borot'by za vyzvolennya odnogo sela) [A Ukrainian village at the time of the national revolution (A memory from the time of the struggle for the liberation of one village)]. *Litopys Chervonoyi Kalyny*. VI. Ch. 1. Sichen". L'viv. 10–14. (In Ukrainian).
- Milyutin S., 2023. *Borci za Ukraïns'ku derzhavnist': Fotij Meleshko, Vasil' Nedajkasha, Andrij Gulij-Gulenko, Kost' Pestushko, Gerasim Nesterenko* [Fighters for Ukrainian statehood: Fotij Meleshko, Vasyl Nedajkasha, Andrii Gulij-Gulenko, Kost Pestushko, Gerasym Nesterenko.]. Kropivnic'kij.
- Milyutin S. Yu., 2022. Vasyl' Nedajkasha: sotnyk Armiyi UNR, rozvidnyk, hromads'kyj diyach v emihraciyi [Vasyl Nedajkasha: centurion of the UNR Army, scout, public figure in exile]. *Muzejnyj visnyk Central'noyi Ukrayiny*. Ch. 2. Kropyvnyts'kyj. 6–18. (In Ukrainian).
- Rukkas A., 2017. Vin stoyav na choli vijs'kovoyi rozvidky UNR u mizhvoyennyj period: zhyttya ta diyal'nist' sotnyka Vasylya Nedajkashi [He was the head of military intelligence of the Ukrainian People's Republic in the interwar period: the life and activities of centurion Vasyl Nedajkashi]. *Vijs'kovo-istorychnyj merydian*. Kyiv. 86–96. (In Ukrainian).
- Tynchenko Ya. 2007. *Officers'kyj korpus Armiyi Ukrayins'koyi Narodnoyi Respubliky (1917–1921)* [Officer Corps of the Army of the Ukrainian People's Republic (1917–1921)]. Kyiv. (In Ukrainian).